

ÚVOD

Tak jako jiné společenské vědy i pedagogika se skládá ze dvou klíčových disciplín: z pedagogické teorie a z pedagogické historie. Toto rozdělení je výrazem vnitřní diferenciací této vědy, ke které dochází v průběhu jejího vývoje, a současně vyjadřuje její systematické rozvrstvení a metodologickou komplexnost. Jestliže pedagogická teorie má za úkol rozpracovat a rozvinout základní teoretické pojmy a problémy, historická pedagogika je sebereflexí disciplíny v jejím celém historickém vývoji. Obě části pak tvoří celek, navzájem se spojující a doplňující. Jejich cíle a úkoly jsou ovšem různé. Zatímco teorie výchovy rozvíjí určitou problematiku v horizontálním směru, objasňuje svůj předmět, metody, základní pojmy, strukturu, vzájemné vazby s jinými disciplínami z teoretického hlediska a abstrahuje od časového momentu, historická pedagogika se pohybuje ve vertikálním směru a zkoumá vývoj a přeměny předmětu v teoretické i praktické rovině jako celku v časové posloupnosti, odhaluje zejména stupňovitost tohoto vývoje, závislost vyššího na nižším a naopak atd.. Historická pedagogika se snaží, stejně jako každá věda, při studiu pedagogických teorií a při studiu vývoje školské organizace nejen odhalit podstatu zkoumaných jevů, ale tuto podstatu také vysvětlit a dospět k zobecněným tvrzením, a zároveň postihnout jednotlivosti. Postižení této dimenze je pro člověka nesmírně důležité, neboť tak může odhalovat svět, poznávat sebe, rozumět světu a sobě a ve světě i v sobě se orientovat, svět a sebe rozumně řídit. To vše je výsledkem minulého poznávání a minulé činnosti, která ovšem nekončí, ale vede od minulosti přes přítomnost i do budoucnosti. Je proto zřejmé, že světu, existenci a svému konání porozumíme jen tehdy, když porozumíme a pochopíme vše v genezi, neboť dnešek je vždy výsledkem něčeho, co vznikalo, co se vyvíjelo. Pedagogické historické poznání se tak stává důležitou součástí našeho poznání vůbec, neboť prohlubuje náš pohled na podstatu pochodů a jevů, pomáhá nám vyvracet a překonávat nesprávné názory, přispívá k hlubšímu teoretic-

kému proniknutí fenoménů, objevuje zákonitosti vývoje, a tím nás dovádí k lepšímu chápání, porozumění, hodnocení a orientaci v současnosti, k jejímu zkvalitnění a k objektivnějšímu určení dalšího vývoje.

Uvedené základní kvality historické pedagogiky se snaží práce postihnout a dokumentovat na vývoji českého elementárního a středního školství a na vývoji učitelského vzdělávání, a to v období zahájeném tereziánskými reformami a ukončeném rokem 1948. Tento časový úsek je dále vnitřně členěn v souvislosti s významnými mezníky vývoje české společnosti, v nichž dochází rovněž ke změnám ve školství. Změny, k nimž v této době docházelo jsou doloženy písemnými historickými prameny nejen úřední proveniencí (dobové dokumentace, archivní materiály), ale také publicistikou, z nichž byla fakta získána pomocí jednotlivých historických metod.

Vzhledem k uvedeným východiskům se práce snaží ukázat problematiku českého elementárního a středního školství a učitelského vzdělání poněkud jinak, než tomu bylo u prací starších autorů (Šafránek, Kádner, Faimonová a j.) a než je tomu u některých prací autorů současných (Cach, Kopáč, Kovaříček, Krejčí atd.). V první řadě se práce pokouší nejen o chronologické řazení uvedených jevů, ale také o jejich určitou syntézu, i když si neklade za cíl zpracovat celé období vyčerpávajícím způsobem. Dále práce naznačuje návratnost a aktuálnost ideí a problémů, které jsou v historii školství a učitelského vzdělání obsaženy a které mají vztah k dnešku. Toto pojetí se ukazuje být nesmírně plodné pro přítomnost, která se k těmto problémům vrací. Právě problematiko-historické reflexe vztahující se přímo a bezprostředně k současnosti mohou napomoci ozřejmovat vyvstávající otázky a ukazovat jejich hodnotu, jejich naléhavost a jejich komplexnost. V neposlední řadě práce usiluje uvést dobovou školskou praxi do úzkého vztahu k pedagogické teorii (i když velmi stručně), kterou představují nejvýznamnější reprezentanti ve zpracovávaných časových úsecích. Tyto roviny jsou sledovány jednak v průběhu 19. století, jednak v období mezi dvěma světovými válkami. Práce je pak zakončena stručnou kapitolou o okupačním školství a stručným popisem bezprostředního poválečného úsilí, které naznačuje, že se připravovala další vývojová etapa, v níž se měla završit mnohaletá práce předcházejících pedagogických generací, vedoucí k demokratizaci, laicizaci a k jednotné vnitřně diferencované škole. V pounorovém období se však tyto cesty přerušily a v některých směrech zcela uzavřely. A právě tyto cesty je třeba opravit a znovu otevřít, aby vývoj našeho školství mohl svobodně pokračovat.